

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Риндюк Л. К.

Студентка магістратури ФДПОМ

Науковий керівник – проф. Галузьяк В. М.

Аналіз педагогічних досліджень і освітньої практики свідчить, що традиційні пояснювально-інформаційні методи навчання не забезпечують необхідного рівня пізнавальної активності учнів. Існує потреба у пошуках нових підходів до організації навчального процесу й обґрунтування педагогічних умов формування пізнавальної активності учнів.

Теоретична і практична значущість проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів зумовила значний інтерес до її дослідження у педагогіці та психології. Питання активізації пізнавальної діяльності школярів знайшли ґрунтовне розкриття в працях Н. Бібік, М. Данилова, І. Лернера, О. Матюшкіна, М. Махмутова, В. Онищука, Г. Щукіної та ін. Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить, що науковці дотримуються різних поглядів на зміст поняття «пізнавальна активність» і пропонують різні шляхи її формування в учнів: використання групових форм навчальної діяльності (Ю. Мальований, І. Чередов, О. Ярошенко, Т. Васильєва, Т. Матис, А. Мудрик, Г. Цукерман та ін.); розвиток пізнавальних потреб та інтересів (П. Гальперін, М. Махмутов, Г. Щукіна та ін.); використання методів проблемного навчання (А. Алексюк, В. Коваленко, І. Лернер, В. Лозова, О. Матюшкін, М. Махмутов, В. Оконь та ін.); підвищення рівня самостійності учнів у навчально-пізнавальній діяльності (Є. Березняк, С. Буряк, Е. Голант, М. Данилов, Б. Єсіпов, П. Підкасистий та ін.), використання прийомів творчої діяльності (Д. Вількеєв, В. Паламарчук, В. Разумовський та ін.).

Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів можлива лише за певних педагогічних умов. Педагогами-теоретиками і практиками розроблено низку дидактичних технологій і методів, які сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів: проблемні, проектні, активні, інтерактивні, розвивальні, інтенсивні, ігрові тощо [3; 5].

Звичайно, у формуванні пізнавальної активності учнів не можна обмежитися застосуванням якоїсь одної групи методів навчання. На думку більшості дослідників, необхідне комплексне використання форм і методів активізації навчально-пізнавальної діяльності, які забезпечують становлення суб'єктної позиції учнів у початковому процесі. Під суб'єктною позицією розуміється здатність організувати власну пізнавальну активність, аналізувати й корегувати її, оцінювати способи навчальної діяльності, контролювати її хід і результати. На думку А. Вербицького, «найбільш характерним напрямком підвищення ефективності навчання є створення таких психолого-педагогічних умов, в яких учень може зайняти активну особистісну позицію й найбільш повною мірою розкритися як суб'єкт навчальної діяльності» [1, с. 45]. Можливості формування в учнів такої позиції створюються при використанні методів активного навчання, в яких реалізований принцип проблемності змісту і процесу його розгортання в спільній діяльності вчителя й учнів.

Особлива роль у формуванні пізнавальної активності належить проблемному навчанню, яке забезпечує вихід за межі стереотипних ситуацій (А. Брушлинський, А. Матюшкін, М. Махмутов, В. Оконь і ін.). Сутність проблемного навчання полягає в створенні у навчальному процесі проблемних ситуацій,

розв'язання яких стимулює розвиток пізнавальної активності суб'єктів учіння. У працях А. Матюшкіна обґрунтовується необхідність включення проблемних методів в усі види навчальної діяльності учнів, розроблено поняття діалогічного проблемного навчання, яке найбільш повно передає сутність «суб'єкт-суб'єктної» взаємодії вчителя і учнів [4].

Аналіз робіт психологів і педагогів, присвячених дослідженню теоретичних аспектів проблемного навчання, дозволяє визначити загальні особливості цього виду навчання, які уможливають його застосування у процесі формування пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку.

Проблемна ситуація виникає в структурі навчальної діяльності як ситуація раптового й несподіваного виникнення перешкоди на шляху до досягнення мети. Вихідний стан учня при цьому характеризується спрямованою активністю й прагненням до досягнення мети, розв'язання завдання. У результаті виявлення перешкоди, екстремальності умов і неочевидності шляху до досягнення мети відбувається перетворення якості суб'єктивних переживань – виникає невпевність як наслідок суб'єктивної невизначеності в успіху. Переживання невизначеності й можливого неуспіху становить суб'єктивну умову проблемної ситуації і зміст протиріччя – конфлікту, що зумовлює психічне напруження. Переживання «неочевидності» успіху вирішення проблемного завдання приводить до розуміння того, що, використовуючи наявні знання й засоби, завдання вирішити неможливо. Таким чином, проблемна ситуація характеризується особливим психічним станом суб'єкта, що виникає в процесі виконання такого завдання, яке вимагає відкриття (засвоєння) нових знань про предмет, способи або умови виконання завдання [4]. Невіддільним компонентом проблемної ситуації є пізнавальний мотив, який виникає кожного разу як ситуативна потреба в новому, невідомому знанні чи способі дій і визначає рівень пізнавальної активності суб'єкта учіння. Спочатку він має нестійкий, ситуативний характер, але систематична актуалізація в проблемному навчанні зумовлює його узагальнення і перетворення на стійку особистісну рису.

Реалізація принципів проблемного навчання і дослідницького характеру навчально-пізнавальної діяльності дозволяє викликати в учнів пізнавальний інтерес, що в свою чергу спонукає їх до активного самостійного і колективного пошуку нових знань. Творчий пошук захоплює, спонукає до заглиблення в суть досліджуваних проблем, що забезпечує самостійне відкриття нового, викликає радість пізнання. Учні у своїй діяльності немов би відтворюють процес наукового відкриття, що забезпечує результативність навчальної діяльності і водночас створює потужний стимул пізнавальної активності.

Значну роль у формуванні пізнавальної активності учнів відіграють різноманітні форми спільної (групової) навчальної роботи, заснованої на спілкуванні, взаємодії, комунікації [4]. Групові дискусії, ділові ігри передбачають активну участь учнів у колективному обговоренні проблем, у спільній роботі з вироблення рішень, у виконанні різних ролей і функцій (генератора ідей, критика), у спільному аналізі й осмисленні результатів. Заняття, які передбачають спільне обговорення, сприяють розвитку пізнавальної активності за умови активної участі кожного учня в спільному мисленні, що відбувається у формі групового розв'язання проблеми, дискусій тощо. Однією з психологічних умов розвитку пізнавальної мотивації є не тільки індивідуальна активність, але й її форми, які передбачають необхідність слухання, розуміння, викладу позиції іншим учасникам групового мислення. Такі форми пізнавальної активності стимулюються в

умовах групової навчальної взаємодії, під час якої виникають можливості для рольового розподілу інтелектуальних обов'язків, з'являється необхідність узгодження позицій, вироблення спільних рішень.

На значний потенціал групової навчальної діяльності як засобу активізації пізнавальної діяльності учнів вказували такі науковці, як Я. Бурлака, В. Дяченко, Т. Коннікова, Х. Лійметс, Т. Матіс, О. Ярошенко та ін. Навчальна взаємодія в групі сприяє реалізації природного прагнення школярів до спілкування та співробітництва, стимулює взаємну пізнавальну активність та діалогічну взаємодію у процесі спільного розв'язання навчально-пізнавальних завдань; забезпечує формування стосунків відповідальної залежності між учнями; забезпечує суб'єктну позицію учнів у навчальному процесі.

Як свідчать дослідження, пізнавальна активність учнів значною мірою залежить не тільки від застосовуваних форм і методів навчання, але й від стилю педагогічного спілкування, якого дотримується вчитель [1]. Адже в навчальному процесі саме на соціально-психологічні взаємостосунки з учнями накладається багатогранна система навчально-виховних впливів. Дидактична підструктура педагогічної діяльності вимагає підкріплення відповідною системою міжособистісного спілкування, яка б створювала в класі атмосферу психологічного комфорту, творчого пошуку, забезпечувала формування емоційного контакту між викладачем і учнями, сприяла розвитку відносин взаємного довіря, симпатії та поваги, створювала умови для виявлення учнями самостійності та ініціативи у вирішенні навчальних завдань. Побудова педагогічного процесу на принципах діалогу, як психологічно рівноправного співробітництва викладача і учнів, на думку багатьох дослідників, є необхідною умовою реалізації особистісного підходу у навчанні та розвитку творчого потенціалу вихованців.

Отже, результати аналізу психолого-педагогічної літератури дають підстави визначити декілька педагогічних умов формування пізнавальної активності молодших школярів у процесі навчання: забезпечення суб'єктної позиції учнів у навчальному процесі шляхом використання активних методів і форм навчання; застосування проблемних методів навчання, які спонукають до самостійного відкриття знань і способів діяльності та стимулюють розвиток пізнавальних інтересів учнів; застосування групових форм організації навчальної діяльності учнів; організація навчальної взаємодії учнів і вчителів на основі діалогічного, суб'єкт-суб'єктного підходу.

Література

1. Бодалев А.А. Психологические условия гуманизации педагогического общения. *Педагогика*. 1990. №12. С. 65-71.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. Москва: Высшая школа, 1991. 206 с.
3. Галузяк В. М., Сметанський М.І. Формування у школярів позитивного ставлення до учіння. *Вісник профтехосвіти*. 1995. №1. С. 8-11.
4. Матюшкин А. М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности. *Вопросы психологии*. 1982. № 4. С. 5-17.
5. Повстемська В. І. Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках математики як засіб підвищення результативності навчального процесу. *Математика в школах України*. 2004. №34. С.2-5.
6. Сметанський М.І., Галузяк В. М., Слободянюк М.І., Шахов В.І. Атестація загальноосвітніх шкіл: монографія. Вінниця: РВВ ВАТ Віноблдрукарня, 2001. 310 с.
7. Холковська І.Л. Методика виховної роботи. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. 192 с.